

Generał Szałwa Maglakelidze i współpraca gruzińsko-niemiecka w trakcie II wojny światowej w oczach gruzińskich dysydentów¹

Aleksandra Gryźlak

Tematyka współpracy gruzińsko-niemieckiej w czasie II wojny światowej była poruszana w co najmniej kilku publikacjach polskich i zagranicznych². Zagadnienie to poruszane było również w gruzińskich kręgach dysydenckich w latach 70.

Prezentowany tekst pochodzi z podziemnego czasopisma „Gruziński goniec” (Sakartwelos Moambe) wydawanego przez członków powstałej w 1974 r. Inicjatywnej Grupy Obrony Praw Człowieka w Gruzji. Założycielami i najaktywniejszymi członkami Grupy byli Zwiad Gamsachurdia, Merab Kostawa oraz Wiktor Rcheldze. Organizacja zajmowała się kolportażem w republice rosyjskiego i wydawaniem własnego samizdatu, przekazywaniem informacji dotyczących Gruzji do, wydawanej również w drugim obiegu w Moskwie, „Kroniki Bieżących Wydarzeń”, opracowywaniem petycji i listów do władz. W roku 1977 Grupa Inicjatywna przemianowana zostaje na Gruzińską Grupę Helsińską, wzorowaną na podobnych grupach w całym ZSRR. Jeszcze w tym samym roku, w związku z aresztowaniem wszystkich głównych działaczy, Grupa przestała działać.³

Druga połowa lat 70. XX w. to okres rozwoju gruzińskiego samizdatu. W 1975 r. w Tbilisi powstaje czasopismo „Złote Runo” (Okros Sacmisi) wydawane przez członków Grupy Inicjatywnej. Ukazały się cztery jego zeszyty. Pismo miało charakter literacko-kulturalny i publikowało głównie poezję, recenzje i artykuły poświęcone literaturze. Tylko ostatni numer⁴ zawierał pewne materiały, których treść można było uznać za antysowiecką.

¹ Praca powstała w ramach realizacji projektu badawczego o nr 2012/05/N/HS3/01778 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki

² Wśród najistotniejszych pozycji należy wymienić, m.in.: J. Thornwald, *Iluzja. Żołnierze radzieccy w armii Hitlera*, Warszawa 2010; J. Gdański, *Zapomniani żołnierze Hitlera*, Warszawa 2005; Г. Мамулиа, *Грузинский легион в борьбе за свободу и независимость Грузии в годы Второй мировой войны*, Тбилиси 2007, О. Романько, *Советский легион Гитлера. Граждане СССР в рядах вермахта и СС*, Москва 2006.

³ Szerzej o Grupie i ruchu dysydenckim w Gruzji zob. A. Gryźlak, *Ruchy dysydenckie w sowieckiej Gruzji. Zarys problematyki*, „Pro Georgia”, nr 22, 2012, s. 265-281; A. Daniel, *Gruzja. Wprowadzenie*, [w:] *Słownik Dysydentów – tom 2*, Warszawa 2007, s. 186-197; *Грузинское национальное движение* [w:] Л. Алексеева, *История инакомыслия в СССР: новейший период*, Вильнюс-Москва 1992

⁴ „Złote runo” nr 4, Archiwum MSW Gruzji, f. 6., c. 7806, v. 14.

Rok później powstaje drugie czasopismo wydawane przez Grupę – „Gruziński goniec” (Sakartwelos Moambe). Jego celem miało być przekazywanie informacji dotyczącej narodowościowej i społecznej sytuacji w Gruzji i w całym Związku Radzieckim. Redaktorami obu periodyków byli Zwiad Gamsachurdia, Merab Kostawa i Wiktor Rcchiladze. Ukazały się dwa zeszyty Gońca, oba w 1976 r., w języku gruzińskim.

Czasopismo wydawane było na zwykłym papierze i miało naklejkę na okładce, z tytułem, numerem zeszytu i rokiem wydania. Redaktorzy szukali różnych miejsc i osób, które umożliwiłyby drukowanie i powielanie czasopisma w Tbilisi – w domach znajomych, czasem u emerytowanych maszynistek, sekretarek. Zeszyty drukowane były nielegalnie w przeróżnych zakładach, jako np. fragmenty prac dyplomowych. Dystrybucja odbywała się poprzez szeroką sieć przyjaciół, znajomych z pracy, sąsiadów; na uniwersytetach i kościołach i w wielu innych miejscach. Czasopismo przekazywane było z rąk do rąk, niektóre zeszyty były również sprzedawane. KGB konfiskowało wszystkie kopie jakie wpadały w ich ręce, przesłuchując wszystkich z nim zatrzymanych. Czasopismo przedostało się również za granice Gruzjińskiej SRR, w tym do Radia Wolna Europa.

To właśnie w drugim zeszycie czasopisma ukazał się prezentowany materiał - sylwetka generała Szałwy Maglakelidzego, fascynującej i znaczącej postaci gruzińskiej historii. Po ukończonych studiach prawniczych w Berlinie, w czasach niepodległej Republiki Gruzjińskiej (1918-1921) pełnił funkcję Generalnego Gubernatora najpierw Achalcycze a później Tbilisi. Służył również w wojsku pełniąc różne funkcje dowódcze. Po inwazji sowieckiej w 1921 r. przebywał na emigracji na Łotwie, we Francji, a w końcu w Niemczech, gdzie stał się jednym z założycieli antysowieckiej, niepodległościowej, pravicowej organizacji gruzińskich emigrantów „Tetri Giorgi” (Biały Jerzy). Podczas II wojny światowej współpracował z nazistowskimi Niemcami w zamian za obietnicę wyzwolenia Gruzji spod okupacji sowieckiej i stworzenia na jej terenach protektoratu niemieckiego na wzór Słowacji⁵. Był faktycznym⁶ dowódcą Gruzjińskiego Legionu, który został powołany w ramach tzw. „wschodnich oddziałów” Wehrmachtu. W walkach na froncie wschodnim pełnił tę funkcję w pierwszym sformowanym z gruzińskich rekrutów batalionie nr 795, nazwanym jego imieniem. Po wojnie został doradcą wojskowym prezydenta Konrada Adenauera. W 1954 r. został porwany przez agentów KGB i, razem z rodziną, sprowadzony do Gruzji, ale nie stanął przed sądem. Pierwszą przyczyną był fakt, że w owym czasie u steru władzy w ZSRR znajdował się już Nikita Chruszczow, za rządów którego reżym nie był już tak represyjny jak to było w czasach Stalina. Po drugie, tak poważna i doświadczona postać jak Maglakelidze dużo więcej znaczyła dla władzy na wolności niż w więzieniu – z pewnością musiał pójść na częściową współpracę, podzielić się

⁵ R. Rayfield, *Edge of Empires. A History of Georgia*, Londyn 2012, s. 359.

⁶ Formalnym dowódcą formacji był zawsze oficer niemiecki.

posiadanymi informacjami. Zgodził się także wejść w skład tzw. „Komitetu powrotu na łono ojczyzny” – organizacji, której zadaniem było apelowanie do emigrantów o powrót do kraju. W tym celu Maglakelidze podpisał się pod listem wyrażającym skruchę z powodu wcześniejszej działalności, który opublikowano w gazecie „Zaria Wostoka”. W tej sytuacji jego aresztowanie byłoby działaniem pozbawionym logiki. Propaganda adresowana do emigrantów i nawołująca ich do powrotu do ZSRR miała sens tylko jeśli Maglakelidze pozostawałby na wolności i stanowił przykład „wielkoduszności” sowieckich władz. Po powrocie Maglakelidze przez pewien czas pracował jako adwokat. Zmarł w 1976 r.

Artykuł poświęcony generałowi Maglakelidze – *Martyrolog* (portret męczennika), nie został podpisany. Pod tekstem widnieje jedynie formułka „W imieniu redakcji”. Autorem tekstu był Wiktor Rczhiladze, członek Grupy Inicjatywnej, a później Helsińskiej, historyk, który zajmował się m.in. problemem Turków Meschetyńskich oraz ochroną zabytków gruzińskiej kultury i architektury. Został on aresztowany w 1978 r., po wyjściu na wolność stanął w 1988 r. na czele Związku Gruzkańskich Chrześcijan im. św. Dawida Budowniczego i zajmował się głównie walką o prawa wyznaniowe oraz ochroną zabytków religijnych w Gruzkańskiej SRR. Jeszcze na początku lat 70-tych okazało się, że jest sąsiadem generała Szalwy Maglakelidzego. Gdy odkrył ten fakt, postanowił przeprowadzić z nim serię długich wywiadów, które nagrywał na taśmy magnetofonowe⁷.

Tekst stanowił przede wszystkim próbę ukazania postaci Szalwy Maglakelidzego w pozycji do oficjalnej wersji prezentowanej przez sowiecką propagandę. Redakcja postanowiła przedstawić go jako bohatera i patriotę, nie ukrywając karty jego współpracy z nazistowskimi Niemcami w trakcie II wojny światowej. Została ona ukazana jako historyczna konieczność, sposób na ratunek dla ojczyzny, a autor tekstu zdecydowanie zliczył Maglakelidzego w poczet bohaterów Gruzji.

Oczywiście autor polegać musiał wyłącznie na pamięci starszego już generała oraz własnej wiedzy historycznej. W latach 70-tych, w sowieckiej Gruzji, nie było żadnej możliwości aby zweryfikować wspomnienia Maglakelidzego w archiwum lub poprzez wyjazd badawczy zagranicę. W 1994 r. Wiktor Rczhiladze wydał na podstawie wywiadów z Maglakelidze książkę *Gruzini pod sztandarem Niemiec podczas II wojny światowej*, w języku gruzińskim. Artykuł kończy się poważnym oskarżeniem KGB o otrucie generała. Podejrzenia te zmusiły śledczych do przeprowadzenia serii przesłuchań wśród członków najbliższej rodziny generała, a nawet lekarzy ze szpitala, gdzie zmarł⁸. Zarówno rodzina, jak i personel szpi-

⁷ Wywiad z Wiktorem Rczhiladze przeprowadzony przez autorkę 1 sierpnia 2013 r. w Tbilisi.

⁸ Protokoły przesłuchań: *T. Lagwilewa*, 15.6.1977, Archiwum MSW, f. 6, c. 7726, v. 9, ss. 229-231; *T. Maklakelidze*, 7.07.1977, Archiwum MSW, f. 6, c. 7726, v. 10, ss. 156-158; *N. Barnabiszwili*, 21.07. 1977, Archiwum MSZ, f. 6, c. 7726, v. 10, ss. 255-256; *List L. R. Naneiszwilego*, 24.6.1977, Archiwum MSZ, f. 6, c. 7726, v. 10, s. 259; *Świadectwo zgonu Szalwy Maklakelidze*, 2 listopada 1976, Archiwum MSZ, f. 6, c. 7726, v. 10, s. 265.

tala zaprzeczali wersji o morderstwie przez otrucie. Oficjalną przyczyną zgonu był wylew.

Gruzińsko-niemiecka współpraca wojskowa ma swoje korzenie jeszcze w latach I wojny światowej, kiedy to przy wsparciu Berlina, w Turcji latem 1914 roku powstał Narodowy Komitet Wyzwolenia Gruzji.⁹ Wtedy również powstał Gruziński Legion, składający się głównie z Gruzinów-muzułmanów z Adżarii.¹⁰ Mimo, iż formacja ta nie odegrała większej roli w sensie militarnym, to stanowiła dobre podłoże dla przyszłej współpracy z Niemcami w 1918 r.

Po rewolucji październikowej w Rosji trzy zakaukaskie narody postanowiły ustanowić tzw. Sejm Zakaukaski, który 22 kwietnia 1918 r. proklamował powstanie gruzińsko-ormiańsko-azerskiej Zakaukaskiej Federacyjnej Republiki Demokratycznej. Okres funkcjonowania nowopowstałej republiki (22 IV-26 V 1918) był niezwykle trudny – od północy zagrażały jej wpływy bolszewickie¹¹, a od południa coraz bardziej zaborcza Turcja. Jeszcze w kwietniu przedstawiciele Republiki podjęli rokowania z sąsiadem, lecz żądania terytorialne Turków były nie do zaakceptowania dla Tbilisi i Erewania. Gruzini jednocześnie prowadzili tajne rozmowy z Niemcami, zakładając że wsparcie Berlina może powstrzymać apetyty tureckie. Dyplomacja niemiecka przeciwna była angażowaniu się Turcji na Zakaukaziu, w szczególności w sensie ekonomicznym. Zakaukazie było także korzystnym dla Niemiec punktem wypadowym dla działań militarnych w Azji.¹² Berlin zainteresowany był również eksploatacją naturalnych bogactw Zakaukazia.

Dwa dni po rozpadzie Zakaukaskiej Republiki i proklamowaniu Republiki Gruzińskiej, 28 maja 1918 r. zawarto gruzińsko-niemiecką umowę, na mocy której państwa centralne otrzymały prawo do korzystania z gruzińskich linii kolejowych do końca wojny. Utworzono specjalną misję wojskową w Tbilisi. Od czerwca 1918 r. rozpoczęła się dyslokacja niemieckich oddziałów na terenie Gruzji. Ich dowódcą był wspomniany w tekście gen. Friedrich Kress von Kressenstein. Po pewnym czasie liczebność tych oddziałów sięgnęła 20 tys. żołnierzy. Razem z nimi do Tbilisi przybył również wspomniany przez autora Martyrologu specjalny przedstawiciel niemieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Friedrich von der Schulenburg (przyszły ambasador III Rzeszy w Moskwie). Ten dosyć stabilny układ zniweczyły coraz silniej odczuwane porażki Niemiec na frontach dobiegającej końca I wojny światowej. Normalnością

⁹ G. Mamoulia, *The Central Powers' Policies Toward the North Caucasus, 1914–1917*, Eurasia Daily Monitor Volume: 10 Issue: 5, 11.II.2013, [http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=40296&no_cache=1#.VRAcX479zTo](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews[tt_news]=40296&no_cache=1#.VRAcX479zTo) (dostęp 23.II.2015).

¹⁰ W. Materski, *Gruzja*, Warszawa, 2010, s. 56.

¹¹ Z inspiracji bolszewickiej w tym czasie wybuchło powstanie w Osetii Południowej, które doprowadziło do wygnania ludności gruzińskiej i ustanowienia tzw. Administracji Południowo-Osetyjskiej będącej strukturą manipulowaną przez Kawiuro RKP(b).

¹² P. Olszewski, *Polityka państw Ententy wobec Zakaukazia w latach 1918-1921*, Piotrków Trybunalski, 2001, s. 32.

stawały się przymusowe rekwizycje żywności i rabunkowa eksploatacja gruzińskich złóż manganu. Władze Gruzji obawiały się, aby nie zostać przez państwa Ententy posądzone o to, że ich kraj jest jednym z państw Osi, stąd gruzińska dyplomacja bardzo zaangażowała się w rozmowy z państwami Ententy.

W rezultacie klęsk militarnych Niemiec i Turcji oraz podpisania 11 listopada 1918 r. porozumień rozejmowych, kończących I wojnę światową, na przełomie 1918 i 1919 r. oddziały tych państw zostały wycofane z Zakaukazia. Współpracę gruzińsko-niemiecką na tym etapie można oceniać niejednoznacznie, jednak w najtrudniejszym momencie pomogła ona zahamować napór Turcji oraz spowodowała uznanie *de facto* niepodległej Gruzji przez Niemcy, a poprzez umowę niemiecko-bolszewicką, również przez bolszewicką Rosję.

Epizod współpracy gruzińsko-niemieckiej w trakcie I wojny światowej nie jest bez znaczenia dla dociekań dotyczących genezy takiej współpracy także podczas II wojny światowej. Szalwa Maglakelidze dzięki swoim sukcesom w pełnionej w latach 1917-18 służbie wojskowej wkrótce zaczął zyskiwać kolejne stanowiska w administracji, aż w końcu został generał-gubernatorem w Tbilisi. To był właśnie okres stacjonowania w Gruzji wojsk niemieckich, dzięki czemu Maglakelidze mógł nawiązać bliskie kontakty, zarówno z gen. Kressensteinem, hrabią Schulenburgiem, jak i innymi niemieckimi wojskowymi¹³. To właśnie te kontakty pozwolą na późniejszą współpracę w latach 40-tych.

Po ucieczce z zajętej przez Armię Czerwoną w 1921 r. Gruzji Szalwa Maglakelidze już w 1934 r. odnowił stare znajomości i nawiązał współpracę z niemieckimi kręgami wojskowymi. Pełniąc od 1937 roku funkcję kadrowego oficera niemieckiego wywiadu wojskowego – Abwery, na mocy rozkazu majora Stauffenberga, został w końcu 1941 r. wysłany do Polski z pełnomocnictwem instruktora politycznego, nominalnego dowódcy¹⁴ mającego powstać gruzińskiego legionu.¹⁵

Idea tworzenia w ramach Wehrmachtu formacji wojskowych złożonych z przedstawicieli nierosyjskich narodów ZSRR nie cieszyła się od samego początku wojny z Sowietami większą uwagą i poparciem Hitlera oraz głównodowodzących. Zmiana koncepcji nastąpiła po klęsce wojsk niemieckich w ofensywie na Moskwę zimą 1941 r. Perspektywa ciężkiej i długotrwałej wojny stała się punktem zwrotnym w polityce wschodniej III Rzeszy¹⁶.

Rozkaz o tworzeniu legionów wschodnich nosi datę 30 grudnia 1941 roku. Mieli w nich służyć zarówno przedstawiciele emigracji nierosyjskich narodów ZSRR, jak i ochotnicy z tych narodów, werbowani w obozach jenieckich. Organem kierow-

¹³ Г. Мамулиа, *Борьба за свободу и независимость Кавказа (1921-1945)*, Тбилиси-Париж, 2012, s. 175.

¹⁴ Formalnym dowódcą Legionu jak i poszczególnych batalionów byli zawsze oficerowie niemieccy.

¹⁵ Г. Мамулиа, *Грузинский легион в борьбе за свободу и независимость Грузии в годы Второй мировой войны*, Тбилиси 2007, s. 18.

¹⁶ Г. Мамулиа, *Борьба за свободу ...*, s. 257.

niczym ds. organizacji tych jednostek w Polsce był, ulokowany w Rembertowie pod Warszawą, Sztab formowania Wschodnich Legionów (Aufstellungsstab der Ostlegionen), który na początku 1943 r. przemianowany został na Dowództwo Wschodnich Legionów (Komando der Ostlegionen). Jego pierwszym dowódcą był ppłk Walgarth, a po nim, 21 września tego roku ppłk Ralph von Heyendorff. Decyzja o utworzeniu Legionu Gruzińskiego zapadła 8 lutego 1942 r. Sztab i obóz ćwiczebny gruzińskich oddziałów znajdował się pod Warszawą – początkowo w Wesolej, a później we wsi Kruszyna koło Dębłina. Na terenie Generalnego Gubernatorstwa powstało 8 batalionów złożonych z Gruzinów – noszące numery od 795 do 799 oraz od 822 do 824. Były przerzucane na front w trzech falach. To właśnie pierwszy ze sformowanych batalionów, nr 795 otrzymał nazwę „Szałwa Maglakelidze”. Głównym znakiem wyróżniającym członków Legionu Gruzińskiego była czarno-biało-malinowa kokarda oraz brązowo-czerwona naszywka z czarno-białą lewą górną ćwiartką tarczy z napisem „Georgien” (Gruzja). Prawdą jest to o czym pisze, na podstawie wspomnień Maglakelidzego Wiktor Rczhiladze, a mianowicie, że Gruzini służący w Legionie przysięgali wykonywać rozkazy niemieckiego dowództwa w imię walki o niepodległą Gruzję¹⁷.

Innym centrum powstawania formacji złożonych z Gruzinów był obwód połtawski, na terenie dzisiejszej Ukrainy, gdzie łącznie sformowano kolejne 8 batalionów. Warto wspomnieć również o jednostkach gruzińskich w, stworzonym pod auspicjami Abwery, Oddziale Specjalnym „Bergmann” dowodzonym przez kpt. Theodora Oberlandera. Jednostki te wykazały się szczególnie w trakcie walk o Kaukaz. Łącznie w formacjach wschodnich Wehrmachtu w czasie II wojny światowej służyło ok. 20 tys. Gruzinów.

Pierwsze bataliony gruzińskie trafiły na front wschodni pod koniec 1942 roku, gdzie w składzie Grupy Armii „A” uczestniczyły w walkach o Kaukaz. Na obszarze Kaukazu Północnego oddziały Wehrmachtu przyjmowane były przez lokalne społeczności na ogół przyjaźnie i z nadzieją na lepszy los¹⁸. W 1943 r., wraz z porażką sił niemieckich pod Stalingradem, walka o Kaukaz została przerwana, a oddziały wycofane. Tak wyczekiwane przez Gruzinów starcie o niepodległą ojczyznę oddalało się, jak miało się okazać dla nich, bezpowrotnie. Rozpoczął się nowy etap w historii Gruzińskiego Legionu.

Od września 1943 roku część legionów wschodnich, w tym Gruzinów, zaczęto przerzucać na front zachodni – do Danii, Włoch, Chorwacji, Francji, Holandii, a nawet na Wyspy Normandzkie. Trzeba przyznać, że o ile jeszcze podczas walk na froncie wschodnim, w gruzińskich batalionach zdarzały się przypadki dezercji, to na Zachodzie stało się to zjawiskiem niemal masowym. Gruzinscy żołnierze nie widzieli sensu w podejmowaniu walki z Anglikami, czy Francuzami

¹⁷ Г. Мамулиа, *Грузинский легион ...*, s. 23.

¹⁸ Por.: J. Thornwald, *Iluzja. Żołnierze radzieccy w Armii Hitlera*, Warszawa, 2010, s. 106-110.

mi. Ich celem była walka z ZSRR o niepodległą Gruzję. Przy tej okazji warto wspomnieć o buncie Gruzinów, członków 822-go batalionu, którzy przetrzuceni na holenderską wyspę Texel, wiosną 1945 r., na 5 tygodni przejęli nad nią kontrolę. Większość z 800-osobowego batalionu zginęła w walkach z oddziałami niemieckimi.¹⁹

Na początku 1944 r. bataliony gruzińskie zostały skoncentrowane we Francji, gdzie wraz z innymi oddziałami „wschodnimi” miały zostać podporządkowane gen. Andriejowi Własowowi. Próba ta jednak nie powiodła się i doprowadziła do klęski koncepcji wykorzystania tych sił pod koniec wojny²⁰. Po zakończeniu wojny Gruzini służący w Legionie, którym udało się przeżyć i nie trafić od razu do niewoli sowieckiej, byli po identyfikacji przekazywani przez Amerykanów i Anglików Moskwie. Po powrocie do ZSRR czekał ich niełatwy los – „zdrajców” i „faszystów”.

Niezwykle trudno jest jednoznacznie ocenić gruzińskich żołnierzy walczących w czasie II wojny światowej w mundurach niemieckich, w tym gen. Szalwę Maglakelidzego. Z jednej strony, fakt kolaboracji z inicjatorem wojny, którego wojska i urzędnicy, uważając siebie za „nadludzi”, popełniają okrutne zbrodnie na podbijanych kolejno narodach, jest zdecydowanie naganny i, na pierwszy rzut oka, godzien potępienia. Z drugiej strony, dla Gruzji i innych „kolaborujących” narodów, czas wolności skończył się na długo przed wybuchem wojny. Okrutny, totalitarny system wyniszczał ich kraje i społeczeństwa. Atak innego państwa na ich ciemności stanowiął iskrę nadziei na wolność. Dla żołnierzy „wschodnich” formacji Wehrmachtu udział w wojnie po stronie faszystowskich Niemiec stanowił, podobnie jak w trakcie I wojny światowej, tzw. „mniejsze zło”, konieczność dziejową na drodze do odzyskania niepodległości. O tym, że jest to prawdą doskonale świadczy fakt, iż na innych frontach wojny, poza wschodnim, gruzińscy żołnierze stawali się w zasadzie bezużyteczni – większość dezercerowała i przechodziła na stronę aliantów, część wykonywała rozkazy w sposób opieszawy, a zdarzały się również przypadki odmowy wykonywania rozkazów czy bunty.

Propaganda sowiecka jednoznacznie potępiała już nawet nie tylko zdrajców, ale nawet jeńców. Służący w oddziałach „wschodnich” Wehrmachtu portretowani byli jako faszyci. W filmach i literaturze postać kolaboranta była najgorszym „sortem” człowieka jaki obywatel ZSRR mógł sobie wyobrazić. Trudno też się temu dziwić – ofiary poniesione przez społeczeństwo ZSRR były ogromne. Faszysta i zdrajca musiał być przez propagandę państwową jednoznacznie napiętnowany.

¹⁹ Szerzej: R. Żelichowski, *Operacja „Dzień Narodzin”. Powstanie gruzińskie w 1945 roku na holenderskiej wyspie Texel*, „Pro Georgia” 2004, nr 11, s. 95-111; Г. Мамулия, *Грузинский легион ...*, s. 161-187.

²⁰ W. Materski, *Gruzja*, s. 197.

Czasy „odwilży” po śmierci Stalina w zasadzie niewiele w tej mierze zmieniło, poza faktem, że np. zrehabilitowano buntowników z wyspy Texel, a ambasador ZSRR w Holandii, co roku 4 maja odwiedzał ich groby na cmentarzu na wyspie.

Gruzińscy dysydenci zainteresowali się tym tematem na fali podejmowanych przez nich prób „desowietyzacji” gruzińskiej historii, kultury i języka. Na łamach „Gruzińskiego gońca” opisywano walkę gruzińskiej inteligencji, w szczególności nauczycieli akademickich, w obronie prawa do nauki historii Gruzji – a nie wyłącznie ZSRR; walczono w obronie gruzińskiego dziedzictwa kulturalnego – np. kompleksu klasztornego w David Garedzi, niszczonego w wyniku bezpośredniego sąsiedztwa poligonu artyleryjskiego. Postać gen. Maglakelidzego, która pojawiła się właściwie przypadkowo w życiu Rccihiladzego, doskonale wpisywała się w ten trend. Był przez dysydentów uważany za bohatera, który w niezwykle trudnych dla Gruzji czasach stanął przed ciężkim wyborem i wybrał walkę o prawdziwą niepodległość Gruzji.

* * *

„Gruziński gońiec” był pierwszym niezależnym czasopismem społeczno-politycznym w Gruzjińskiej SRR. Tak jak i w innych republikach sowieckich pierwsze grupy dysydenckie nie miały charakteru ruchów masowych. Zarówno Grupa Inicjatywna Obrony Praw Człowieka w Gruzji, jak i Gruzjińska Grupa Helsińska nie były w stanie zdobyć rzesz współpracowników czy sojuszników. Wydaje się, że również nie takie były intencje ich twórców. Wtedy jeszcze mało kto wierzył w to, że ZSRR się rozpadnie. Ideą przyświecającą tym pierwszym organizacjom było rozprzestrzenianie obiektywnej informacji o prawdziwej twarzy systemu sowieckiego i sytuacji w Gruzji. Autorzy czasopisma należeli do wąskiego grona, znali się z uniwersytetu lub kościoła. To determinowało również grupę jego czytelników – kręgi akademickie, intelektualści. Niektóre poruszane przez nich zagadnienia, np. karta współpracy Gruzji z Niemcami w czasie II wojny światowej czy problem repatriacji Turków Meschetyńskich – do dziś wywołują dyskusję.

Po fali aresztowań w 1977 i 1978 r. redaktorzy czasopisma już nigdy nie pracowali w tym samym składzie. Poza Zwiadem Gamsachurdią i Merabem Kostawą każdy z nich poszedł własną drogą. Jednocześnie wszyscy kontynuowali działalność anty-sowiecką. „Gruziński gońiec” nigdy nie doczekał się wznowienia.

Aleksandra Gryżlak – doktorantka na Wydziale Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, pracownik Studium Europy Wschodniej UW, zajmuje się historią najnowszej Gruzji, w szczególności działalnością ruchów dysydenckich w latach 70. i 80. XX w.

Aneks. Szałwa Maglakelidze /Martyrolog/¹

*Jest przykładem rycerza,
odważny i dobry w dobrych czasach
lecz spokojny i wierny w złych czasach
Johann Wolfgang von Goethe*

7 listopada 1976 r. w swoim małym mieszkaniu w Tbilisi zmarł generał Szałwa Maglakelidze.

Serce tego żarliwego Gruzina, oddanego walce o niepodległość i męczennika za ojczyznę przestało bić!

Dzwony w Gruzji zabiły w żałobie!

Opowiedzmy czytelnikowi w skrócie o jego przeszłości, o drodze Szałwy Maglakelidzego, prawdziwie wielkiego Gruzina, poprzez sławę i mękę.

Urodził się w Imeretii w 1894 r., w chłopskiej rodzinie. Jeszcze przed I wojną światową zrobił błyskotliwą karierę wojskową. Cały czas wspierał sprawę gruzińskiej niepodległości i wyczekiwał na właściwy moment. Podczas I wojny światowej walczył na froncie kaukaskim. W trakcie rewolucji październikowej został wybrany przez gruzińskie oddziały wojskowe na gubernatora Achalcycze², a później odznaczony przez władze niepodległej Gruzji.

W okresie niepodległości Gruzji (1918-1921) Szałwa Maglakelidze pełnił najpierw funkcję Generalnego Gubernatora Achalcycze, a następnie, aż do zajęcia przez armię rosyjską Tbilisi, Generalnego Gubernatora stolicy. W lutym i marcu 1921 r., gdy był Generalnym Gubernatorem Abchazji, otrzymał rozkaz stawienia oporu rosyjskiej 9-tej Armii. Na każdym z zajmowanych stanowisk Maglakelidze uosabiał wielkie oddanie Gruzji.

W 1921 r. Pan Szałwa nie zdecydował się na emigrację lecz pozostał w kraju i jeszcze w tym samym roku został aresztowany. W dniu jego zatrzymania pojmano około 30 jego zwolenników, którzy rzucali kwiaty ku czci sławnego aresztanta, gdy wieziono go Aleją Rustawelego.

¹ Artykuł pochodzi z gruzińskiego samizdackiego czasopisma „Gruziński goniec” (Sakartwelos Moambe) nr 2 z 1976 r. Wszystkie przypisy pochodzą od autorki tłumaczenia i redaktorki tekstu. Niniejsza praca powstała w ramach realizacji projektu badawczego o nr 2012/05/N/HS3/01778 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

² Miasto w południowej części Gruzji, obecnie w regionie Samcche-Dżewachetia.

Przez sześć miesięcy brat, mającego złą sławę, „Kamo” czyli Simona Ter-Petrosjana³, torturował Maglakelidze podczas przesłuchań w Czecha. Petrosjan nie mógł wybaczyć generałowi jego roli w pokonaniu gruzińskich muzułmanów walczących przeciwko Dasznakom w Armenii. To był czas kiedy Armenia podstępnie zaatakowała Gruzję.⁴ Gruzinijskim patriotom udało się przenieść Maglakelidze do więzienia Metechi i w ten sposób go uratować. Wkrótce generał został zwolniony, a w 1923 r. dzięki pomocy Awela Jenukidze⁵ udało mu się, wraz z rodziną, wyjechać z kraju.

Wkrótce Maglakelidze uzyskał tytuł doktora prawa na Uniwersytecie Praskim i został przysięgłym adwokatem. Jednocześnie przewodniczył gruzińskim organizacjom emigracyjnym: „Ornati”⁶, „Tetri Giorgi”⁷ oraz „Kartlosi”⁸ (usunął z „Tetri

³ Simon Ter-Petrosjan (1882-1922), ormiański rewolucjonista, przyjaciel Józefa Stalina z dziecięcych lat. W latach 1903-1912 w imieniu bolszewików przeprowadzał wiele akcji terrorystycznych, napadów i akcji zbrojnych, głównie na terenie Gruzji. Znany ze sprytu i brutalności.

⁴ W 1918 r., po rozpadzie Zakaukaskiej Federacyjnej Republiki Demokratycznej (22 kwietnia – 26 maja 1918 r.) i po proklamowaniu trzech oddzielnych, niepodległych republik, Erewań zaczął wysuwać poważne pretensje dotyczące terenów wchodzących w skład Gruzji. W czerwcu 1918 r. na pograniczu Gruzji i Armenii, w rejonie Lori, miały miejsce pierwsze potyczki zbrojne. 14 grudnia tego samego roku rozpoczęła się ofensywa wojsk Armenii na pozycje gruzińskie. Walki zakończyły się 25 grudnia 1918 r., dzięki mediacji Francji i Wielkiej Brytanii. Obie strony zgodziły się na to, aby o kwestii przebiegu wspólnej granicy zdecydowały państwa Ententy.

⁵ Awel Jenukidze (1877-1937), gruziński bolszewik, sekretarz Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR. W 1935 został wydalony z partii. W 1937 r., wraz z A. Rykowem, G. Jagodą i N. Bucharinem, został przez Stalina oskarżony o współpracę z Lwem Trockim i udział w antyrządowym, faszystowskim spisku. Został rozstrzelany, a po śmierci Stalina zrehabilitowany.

⁶ „Ornati” - niewielka prawicowo-konserwatywna organizacja zrzeszająca gruzińskich emigrantów. W zarządzie organizacji zasiadali m.in.: Wiktor Nozadze, Szalwa Maglakelidze i Izydor Manckawa. „Ornati” wydawało czasopismo pod tym samym tytułem, redagowane przez W. Nozadze. W związku z bliskością ideologiczną do organizacji „Tetri Giorgi”, na początku 1935 obie organizacje się połączyły.

⁷ „Tetri Giorgi” – działająca w latach 1925-1954 organizacja skupiająca gruzińskich emigrantów politycznych, którzy opuścili Gruzję po inwazji bolszewickiej w 1921 r. Na jej czele początkowo stał gen. Leo Kereselidze, a do najważniejszych członków należeli, m.in.: płk Szalwa Maglakelidze, prof. Micheil Cereteli, Grigoł Robakidze, Aleksandre Manwelaszwili, Wiktor Nozadze, Kalistrat Salia. Za główny cel stawiała sobie wyzwolenie Gruzji spod panowania bolszewickiego. W czasie II wojny światowej działacze organizacji utrzymywali ścisłe kontakty z nazistami, a nawet przenieśli kierownictwo do Berlina. Funkcję przewodniczącego pełnił wówczas prof. M. Cereteli. P o tym jak w 1942 r. do „Tetri Giorgi” weszła grupa narodowych socjalistów pod przewodnictwem Giorgiego Magalaszwilego, organizacja zmieniła nazwę na Gruzinijska Partia Narodowo-Socjalistyczna „Tetri Giorgi”.

⁸ „Kartlosi” – jeszcze inna, prawicowa grupa polityczna emigrantów, na której czele stał Szalwa Maglakelidze. Grupa powstała w 1937 r., należeli do niej również m.in. Wiktor Nozadze czy Dawid Mardżaniszwili oraz byli członkowie „Tetri Giorgi”, którzy weszli w konflikt z jej kierownikiem L. Kereselidzem – wśród nich np.: Simon Bereżiani czy Nikoloz (Koki) Dadiani. Grupa kierowała się ideologią włoskiego monarcho-faszystów. Dążyła do tego aby odrodzona Gruzja stała się monarchią konstytucyjną. Na tronie zasiąść miał książę Irakli Bagrationi-Muchraeli. Organizacja stawiała na stałą współpracę z Berlinem oraz Rzymem. Jej celem było zjednoczenie wszystkich prawicowych organizacji gruzińskich emigrantów. „Kartlosi” wydawało czasopismo pod tym samym tytułem.

Giorgi” Kale i Nino Salia⁹ oskarżając ich o to, że są sowieckimi agentami). Utrzymywał przyjacielskie relacje ze znanymi gruzińskimi naukowcami i działaczami publicznymi takimi jak: Micheil Cereteli¹⁰, Wiktor Nozadze¹¹, Micheil Tarchniszwili¹², Kita Czchenkeli¹³ i innymi.

W latach 30-tych Maglakelidze był aktywnie zaangażowany w działalność antysowiecką. Stał się postacią szanowaną wśród członków antysowieckich grup i [emigracyjnych – A.G.] organizacji Rosjan, Ukraińców (hetman Skoropadski), Azerów, Ormian, Kozaków i innych. Kozacy udzielili mu specjalnego mandatu w celu prowadzenia negocjacji pomiędzy nimi a niemieckim dowództwem wojskowym. O podobne usługi poprosili emigranci ormiańscy.

Przed wybuchem II wojny światowej pułkownik Maglakelidze służył jako doradca wojskowy w niemieckim Sztapie Generalnym. Poznał Marszałka Goeringa¹⁴ i Admirała Canarisa¹⁵. Jego kariera w niemieckim sztabie nabrała tempa dzięki znajomościom wśród członków dowództwa niemieckich jednostek, które odwiedziły Gruzję w 1918 r. Współpracował z nimi przy opracowywaniu różnych dokumentów strategicznych.

W 1941 roku, kiedy Niemcy napadły na Rosję, Maglakelidze wraz z synem, porucznikiem Gajozem Maglakelidze, walczył na linii frontu.

26 maja 1942 roku (rocznica podpisania gruzińskiej deklaracji niepodległości w 1918 roku), gruzińska trzykolorowa flaga została oficjalnie wciągnięta na maszt.

⁹ Kalistrat Salia (1901-1986), literaturoznawca, historyk, pisarz i działacz narodowy. W 1921 roku, wyjechał do Niemiec, a później do Francji. Pod koniec lat trzydziestych, jako przedstawiciel gruzińskich narodowych demokratów, wszedł w skład Gruzjińskiego Komitetu Narodowego. Nino była jego żoną. W 1948 r. oboje zaczęli wydawać emigracyjne czasopismo „Bedi Karlisa” (Los Kartlii).

¹⁰ Micheil Cereteli (1878-1965), dyplomata, filolog, historyk, publicysta, działacz narodowy. W latach 1914-1918 był jednym z przywódców Komitetu Niepodległości Gruzji w Berlinie, gdzie wtedy pracował jako wykładowca historii. Był orędownikiem idei konfederacji kaukaskiej. W niepodległej Republice powierzono mu funkcję posła w Szwecji i Norwegii. Był członkiem Gruzjińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej. W 1921 r. wyjechał do Turcji, a później do Belgii, gdzie zajmował się pracą naukową i prowadził wykłady. Na przełomie lat 30. i 40. pełnił funkcję przewodniczącego Gruzjińskiego Komitetu Narodowego w Paryżu. Po wojnie osiadł w Monachium.

¹¹ Wiktor Nozadze (1893-1975), gruziński literaturoznawca, specjalista od europejskiej literatury średniowiecznej. Autor wielu publikacji poświęconych Szocie Rustawemu. Emigrant polityczny.

¹² Micheil Tarchniszwili (1897-1958), kartwelolog, historyk, filolog, psycholog. Absolwent uniwersytetów i seminariów m.in. w Turcji, Niemczech Austrii, Rzymie. Aktywny działacz emigracyjny. Mnich gruzińskiego kościoła greckokatolickiego.

¹³ Kita „Petre” Czchenkeli (1895-1965), gruziński lingwista i leksykograf. Większość jego prac powstała w Niemczech i Szwajcarii. Najbardziej znany z autorstwa słownika gruzińsko-niemieckiego, do dziś uważanego za jeden z najlepszych słowników języka gruzińskiego. Brat Akakiego Czchenkelego.

¹⁴ Herman Goering (1893-1946), niemiecki oficer i działacz nazistowski. Pilot z czasów I wojny światowej, późniejszy minister lotnictwa Rzeszy i dowódca Luftwaffe (1933-1945). Był kluczową postacią w III Rzeszy, zbrodniarzem wojennym. Zmarł w wyniku samobójstwa.

¹⁵ Wilhelm Canaris (1887-1945), niemiecki admirał, szef Abwehry (1935-1944). Był prominentnym działaczem III Rzeszy – jednocześnie ukrytym przeciwnikiem Hitlera. Przez wiele lat był członkiem tajnej antyhitlerowskiej grupy „Czarna Orkiestra”

Miało to miejsce w Polsce, w miejscowości Wesoła, w obecności gruzińskich jednostek wojskowych, które składały przysięgę podczas ceremonii wcielania ich do armii niemieckiej. Ceremonię swoją osobą uświetnił von der Schulenburg¹⁶ (były ambasador Niemiec w Moskwie), który w 1918 roku odwiedził Gruzję. Później, w 1944 roku, po nieudanym zamachu na Hitlera, został stracony.

Gruzini byli bardziej preferowani [w armii niemieckiej – A.G.] niż Kozacy czy inne kaukaskie grupy etniczne ponieważ Gruzja jako państwo została uznana de jure przez Europę¹⁷. Niemieckie dowództwo traktowało Gruzinów jako naród, podczas gdy inne kaukaskie narody uważano za grupy etniczne, zamieszkujące nie państwa, a regiony autonomiczne. Z tego względu przysięga Gruzinów miała większe znaczenie i różniła się od ślubów składanych przez inne grupy kaukaskie. Gruzini przysięgali na „Gruzję wyzwoloną od Rosji”, podczas gdy inne grupy przysięgały na Adolfa Hitlera. Generał Köstring¹⁸ i Szałwa Maglakelidze odbyli specjalne spotkanie dotyczące tej właśnie sprawy z samym Hitlerem. To wyjaśnia dlaczego pozwalano Gruzinom na wywieszanie narodowej flagi. Także inne kaukaskie narody walczyły pod tą właśnie flagą.

Maglakelidze pragnął wyzwolić Gruzję przy pomocy oddziałów, składających się z 2000 żołnierzy. Udało się im dotrzeć do wsi Uruch w Osetii, gdzie połączyły się z armią niemiecką. Mimo, iż Maglakelidze odnosił sukcesy współpracując z dowództwem niemieckim, sam nigdy nie był członkiem Niemieckiej Narodowosocjalistycznej Partii. Nienawidził gestapo i gorąco odradzał członkostwo w tej organizacji wszystkim Gruzinom chętnym do podjęcia takiego kroku.

Maglakelidze był doskonałym jeźdźcem i wojownikiem. Kiedy prowadził do boju gruzińskie oddziały zawsze miał na sobie tradycyjny gruziński strój, tzw. „czocho”. Kiedy nosił niemiecki mundur – zawsze przypinał do niego gruzińskie epolety. W 1944 r. otrzymał stopień generała armii niemieckiej. Maglakelidze powtarzał, że wstydziłby się przed swoim synem gdyby na polu walki nie wykazywał się odwagą i vice versa. Do podbitych wrogów odnosił się z tolerancją i szacunkiem – nigdy nie zmuszał gruzińskich jeńców do wkładania niemieckich mundurów. Wielu jeńców (zarówno Gruzinów, jak i przedstawicieli innych grup etnicznych) uratował przed egzekucją, po tym jak podejmowali próby rewolt przeciwko Niemcom. Pewnego

¹⁶ Friedrich-Werner von der Schulenburg (1876-1944), niemiecki dyplomata, ambasador Niemiec w Moskwie (1935-1941). Po przegranej Niemiec pod Stalingradem wchodzi w skład tajnej organizacji, której celem jest odsunięcie od władzy Hitlera. Po nieudanym zamachu na życie Fuhrera (20 lipca 1944) Schulenburg został aresztowany i stracony.

¹⁷ Rada Najwyższa Ententy uznała Republikę Demokratyczną Gruzji de facto na początku 1920 r., a de jure 26 stycznia 1921 r.

¹⁸ Ernst-August Köstring (1876-1953), niemiecki generał, attaché wojskowy Niemiec w ZSRR, doradca ds. Kaukazu przy sztabie Grupy Armii „A”. Pełnił funkcję inspektora Legionów Wschodnich i Generała Oddziałów Wschodnich w Naczelnym Dowództwie Wojsk Lądowych (z początkiem 1944 r. Generała Formacji Wschodnich). Pod koniec wojny pojmany przez wojska amerykańskie, wolność odzyskał w 1947 r.

razu uratował przed egzekucją jedenastu Ormian, po tym jak zostali zdradzeni i wydani przez swoich rodaków. W 1942 roku ułaskawił i uwolnił trzech Gruzinów, którzy chcieli go zamordować w wiosce Uruch. W końcu, to dzięki jego interwencji u niemieckich wojskowych, Niemcy nie zbombardowali Gruzji.

Gruzińskie oddziały strzegły granic Gruzji do 3 stycznia 1943 r. Pod koniec tego roku siły te składały się z siedmiu batalionów sformowanych na terytorium Polski. Podczas specjalnej ceremonii (w której uczestniczyli wysoko postawieni oficerowie niemieccy: von der Schulenburg, generał Köstring i generał Heygendorff¹⁹) bataliony otrzymały flagi, jak również nazwy upamiętniające gruzińskich bohaterów:

I batalion, którym Maglakelidze dowodził podczas wojny (pod koniec wojny ten batalion zaatakował amerykańskich spadochroniarzy pod Cherbourg we Francji) otrzymał nazwę „Szałwa Maglakelidze”;

II batalion – „Giorgi Saakadze”²⁰;

III batalion – „Dawid Agmaszenebeli”²¹;

IV batalion – „Tamar Dedopali”²²;

V batalion – „Król Irakli II”²³;

VI batalion – „Szota Rustaweli”²⁴;

VII batalion – „Ilia Czawczawadze”²⁵.

W tym samym czasie Gruziński Legion został sformowany również na terytorium Ukrainy. Legiony wydawały periodyk „Gruzja”, którego redaktorem naczelnym był syn Szałwy, Gajoz Maglakelidze.

¹⁹ Ralf von Heygendorff (1897-1953), generał, kombatanct pierwszej wojny światowej, zastępca attaché wojskowego III Rzeszy w ZSRR (1939-1940). W latach 1943-1944 był dowódcą Komando der Ostlegionen (Dowództwo Legionów Wschodnich), a w latach 1944-1945 dowódcą 162 Turkiestańskiej Dywizji Piechoty. Pod koniec wojny pojmany przez wojska amerykańskie, wolność odzyskał w 1947 r.

²⁰ Giorgi Saakadze (ok. 1580-1629), wybitny gruziński dowódca wojskowy w czasach wojen z Turcją i Persją.

²¹ Dawid IV Agmaszenebeli „Budowniczy” (1073-1125), król Gruzji (1089-1125). W 1121 r. wyzwolił kraj spod panowania Turków seldżuckich. Autor poważnych reform administracyjnych, wojskowych, przyczynił się do rozwoju kultury i nauki. Zjednoczył kraj i podporządkował sobie większość ziem kaukaskich. Został kanonizowany przez Gruziński Kościół Prawosławny.

²² Tamara I Wielka (1160-1213), królowa, a właściwie Król Gruzji w latach 1184-1213, który to okres traktowany jest w historiografii gruzińskiej jako „Złoty Wiek” Gruzji. Została ogłoszona świętą kościoła prawosławnego i rzymskokatolickiego.

²³ Irakli (Herakliusz) II (1720-1798), gruziński król okresu rozbitcia terytorialnego Gruzji, władca Kacheti (1744-1762), oraz Kartlii i Kachetii (1762-1798). W 1783 w imię obrony kraju przed Persją i Turcją Herakliusz przyjął protektorat Rosji (tzw. Traktat Giorgijewski), który po śmierci następcy Herakliusza w 1800 r. zamienił się w aneksję kraju.

²⁴ Szota Rustaweli (pr.1172- pr.1216), gruziński poeta, arystokrata. Był skarbnikiem królowej Tamary i wg legendy był bardzo w niej zakochany. Autor gruzińskiej epepei narodowej „Witeź w tygrysiej skórze”.

²⁵ Ilia Czawczawadze (1837-1907), gruziński pisarz i poeta, działacz oświatowy, polityczny, niepodległościowy. Absolwent Uniwersytetu w Petersburgu. Założyciel i redaktor gazety „Iweria”. Walczył z rუსyfikacją społeczeństwa gruzińskiego.

W ten właśnie sposób Szalwa Maglakelidze i inni Gruzini próbowali wyzwolić swój kraj. Przed końcem II wojny światowej Maglakelidze przewodniczył Komitetowi Kaukaskiemu działającemu w ramach armii gen. Własowa²⁶ i wchodzącego w jej skład Komitetu Wyzwolenia Narodów Rosji (KONR).

Po wojnie Stalin zażądał przekazania mu niektórych generałów, w tym Maglakelidzego. Amerykanie aresztowali generała, lecz dzięki pomocy syna i przyjaciół udało mu się uciec najpierw do Szwajcarii, a później do Rzymu. Ojciec M. Tarchniszwili i miejscowi Gruzini zorganizowali specjalną mszę w intencji jego ratunku. W Rzymie Maglakelidze dzięki pomocy byłego włoskiego ambasadora w Gruzji, Insabato²⁷, stał się członkiem loży masonskiej. Otrzymał tam najwyższą rangę - „aż do śmierci”. Za pośrednictwem masonów Maglakelidze został doradcą wojskowym ówczesnego prezydenta Pakistanu, Ayub Khana²⁸, który sam należał do loży. Maglakelidze przeprowadził się do Karaczi. Prezydent darzył go bardzo dużym szacunkiem. W 1952 r., kiedy KGB próbowało zamordować generała Maglakelidzego, Khan zasugerował mu przeprowadzkę do Niemiec Zachodnich, gdzie w 1953 roku został doradcą wojskowym kanclerza Konrada Adenauera²⁹.

Przed wyjazdem do Niemiec generał wysłał do zachodniego Berlina swoją drugą żonę i córkę. Miał się tam nimi opiekować ich oddany przyjaciel Aleks Paczulia. Niestety wywiad sowiecki zamordował Paczulię i porwał rodzinę generała. Kiedy ten przybył do Niemiec kanclerz Adenauer przedstawił mu dwóch niemieckich generałów i dwóch pułkowników, jako prozachodnich agentów. W rzeczywistości byli

²⁶ Andriej Własow (1901-1946), radziecki wojskowy. Po ataku Niemiec na ZSRR w 1941 r. brał udział w obronie Kijowa, a następnie dowodził 20 Armią, która broniła przedpola Moskwy. W lipcu 1942 r. dostał się do niewoli niemieckiej. Trafił do obozu jenieckiego w Winnicy, gdzie wystąpił do Sztabu III Rzeszy z wnioskiem o utworzenie rosyjskiej armii walczącej przeciwko Stalinowi. We wrześniu 1944 r. powstał Komitet Wyzwolenia Narodów Rosji, który miał być organem politycznym mających powstać oddziałów zbrojnych. Własow został mianowany ich dowódcą dopiero na początku 1945 r. W ich skład weszły trzy dywizje piechoty, z których do końca wojny tylko jedna osiągnęła zdolność bojową. Po wojnie oddał się w ręce Amerykanów, którzy przekazali go ZSRR. Oskarżony o zdradę został skazany na śmierć przez powieszenie. Wyrok wykonano 1 sierpnia 1946 r.

²⁷ Enrico Insabato (1878-1963), włoski działacz polityczny, senator, dyplomata, publicysta, ekspert ds. narodowościowych w Europie Wschodniej, redaktor naczelny czasopisma „Corriere Diplomatico e Consolare”. Przeszedł na islam i spędził wiele lat w Egipcie. Współpracował z Giovanni Giolitti, ministrem spraw wewnętrznych Włoch, a także z włoskim MSZ. Po I w. św. deputowany, uznawany za specjalistę od spraw wschodnich, był doradcą Mussoliniego do spraw muzułmańskich, kaukaskich i ukraińskich. Utrzymywał kontakty z gruzińskimi politykami, a później emigrantami, jak również z przedstawicielami emigracji innych narodów b. imperium Rosyjskiego. Nie był, jak to wspomniane jest w tekście, ambasadorem Włoch w Gruzji.

²⁸ Muhammad Ayub Khan (1907-1974), pakistański polityk, wojskowy. W latach 1958-1969 prezydent Pakistanu. W okresie, o którym jest mowa w tekście pełnił funkcję nie prezydenta, a naczelnego dowódcy armii Pakistanu.

²⁹ Konrad Adenauer (1876-1967), niemiecki prawnik, polityk, członek partii chrześcijańsko-demokratycznej. W latach 1949-1963 pełnił funkcję kanclerza RFN.

agentami sowieckimi, których rodziny zostały porwane przez ZSRR. 1 sierpnia 1954 roku wywiad sowiecki, przy pomocy tych agentów, uprowadził generała. Maglakelidze został najpierw przewieziony do Wschodnich Niemiec (gdzie spotkał się ze swoją rodziną), a następnie do Moskwy. W rzeczywistości ani Adenauer ani Zachód nie byli w stanie obronić generała.

Agenci sowieccy w trakcie przesłuchań obrażali Gruzinów (zarówno tych „sowieckich”, jak i emigrantów). Mówili generałowi, że: „gdyby twoi brutalni Gruzini (Stalin i Beria) żyli, zdarliby z ciebie skórę”. Mimo okrutnych metod KGB, generał nie zdradził ojczyzny podczas przesłuchań. Maglakelidze wraz z rodziną zostali uwięzieni w pokoju hotelowym w Moskwie i pozbawieni jedzenia. Byli cały czas podsłuchiwani. Rodzinie Maglakelidze pozwolono spożyć posiłek dopiero po tym, jak zgodzili się na popełnienie samobójstwa. Takie sytuacje miały miejsce kilkakrotnie.

Ostatecznie Maglakelidze, otrzymawszy ormiańskie nazwisko, został w sekrecie przetransportowany do Tbilisi, do hotelu „Rustawi”. Później dowiedział się, że 9 grudnia 1954 roku w gazecie „Zaria Wostoka”³⁰, a dzień później w gazecie „Komunisti”³¹ ukazał się artykuł, rzekomo jego autorstwa. Prasa szczegółowo donosiła o jego „wyznaniu”, w którym wydał kaukaskich liderów emigracyjnych oraz wyraził „szczerzy żal za zbrodnie przeciwko ojczyźnie, których się dopuścił”. Informacja ta została również podjęta przez prasę Niemieckiej Republiki Demokratycznej, a później była przedmiotem dyskusji wśród przedstawicieli gruzińskich kręgów emigracyjnych. Kiedy Maglakelidze odwiedził swoją rodziną wieś, jego ojciec nie chciał go wpuścić do domu, póki nie przysiągł na grób matki, że nie był autorem artykułów z sowieckiej prasy.

Stopniowo, z biegiem czasu, Maglakelidzemu pozwolono pracować w zawodzie, jako prawnik oraz odzyskać swoją prawdziwą tożsamość. Mimo, iż najprawdopodobniej objęła go polityka „liberalizacji” w czasach Chruszczowa, kilkakrotnie przesłuchiwany był przez KGB w Tbilisi, przy ulicy Czeluskienebis 24, za nieoznaczonymi drzwiami szefa gruzińskiego KGB, A. Inauri³². Podczas demonstracji w Tbilisi, w marcu 1956 r.³³ dom Maglakelidzego znajdował się pod czujną obserwacją.

Maglakelidze odnosił sukcesy w wielu procesach sądowych i stał się popularny w całym kraju. W końcu jednak popełnił „błąd”. Podjął się obrony grupy malwer-

³⁰ Rosyjskojęzyczna gazeta, wydawana w Tbilisi od 1922 r. (wydawana sześć razy w tygodniu). Organ Komunistycznej Partii Gruzji. Nakład ok. 130 tys. egzemplarzy.

³¹ Gruzinijskojęzyczny dziennik, wydawany w Tbilisi od 1920 roku. Organ Komunistycznej Partii Gruzji. Nakład – ok. 700 tys. egzemplarzy.

³² Aleksy Inauri (1908-1993), pułkownik armii sowieckiej, w latach 1954-1986 szef gruzińskiego KGB. Karierę zakończył w stopniu generała i z tytułem Bohatera Związku Radzieckiego.

³³ Po wystąpieniu Chruszczowa, 25 lutego 1956 r. na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego ze swoim referatem w którym potępiał kult Stalina, w marcu tego roku doszło do masowych demonstracji w Tbilisi. Mieszkańców GSRR potraktowali wystąpienie Chruszczowa jako poniżenie całego narodu gruzińskiego. Demonstracje rozpoczęły się 5 marca i przez pierwsze dni miały całkowicie poko-

santów w Kutaisi. Kiedy przygotowywał się do rozprawy odkrył decyzję wydaną przez Leonida Breżniewa (który ówczesnie pełnił funkcję Przewodniczącego Prezydium Rady Najwyższej ZSRR), w której nakazuje sądowi wydanie wyroku kary śmierci wobec jednego z malwersantów. Wtedy jeszcze formalny proces sądowy nawet się nie rozpoczął, a oczekiwano, że będzie trwał co najmniej 6 miesięcy. Maglakelidze ujawnił swoje odkrycie podczas procesu, co uratowało oskarżonego przed egzekucją.

Powyższe zdarzenie, jak również późniejsze wypowiedzi Maglakelidzego o „sprawiedliwości” sowieckich sądów miały negatywny skutek na jego prawniczą karierę. Niejaki Rostomow, referent gruzińskiego ministerstwa sprawiedliwości, Ormianin (którego krewnych, Dasznaków, Maglakelidze wydalil z Tbilisi, pełniąc funkcję Generalnego Gubernatora stolicy) wysłał do Moskwy telegram zawierający zdanie: „Nie wolno powierzyć funkcji radzieckiego adwokata faszycie generałowi Maglakelidze!”.

Generał Szałwa został pozbawiony możliwości pracy jako prawnik, pozbawiony emerytury. Zmuszony było do pracy w Związku Pisarzy Gruzji, w charakterze doradcy prawnego, za małą pensję 80 rubli, która ledwie starczała mu na uniknięcie śmierci z głodu.

Mimo niemożności pobierania emerytury, nieustannie walczył o swoje prawa. Zażądał pozwolenia na wyjazd do Niemiec, w celu zobaczenia się z synem. Otrzymał cyniczną odpowiedź z CK [Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Gruzji – A.G.]: „Sprowadź syna tutaj!”. (Oczywiście „faszysta” Gajoz Maglakelidze, jeśli przyjechał, zostałby natychmiast aresztowany lub nawet skazany na karę śmierci). Generał Maglakelidze prosił o umożliwienie mu pobierania emerytury z Zachodnich Niemiec, ale tego również mu odmówiono. Ciągłe domagał się prawa do krótkiego wyjazdu zagranicę, aby spotkać się z synem.

Rok wcześniej 81-letni generał pokazał swój paszport niejakiemu Beriszwilemu w CK. Był to dokument stanowiący substytut paszportu, wydawany przez Amerykanów w Niemczech Zachodnich, który wskazywał daty przybycia. Maglakelidze mógłby go użyć jako dowodu na swoje porwanie. Pokazując paszport powiedział „Jeśli chciałbym uciec, zrobiłbym to przy pomocy tego dokumentu. Teraz zaufajcie mi i pozwólcie mi się zobaczyć z moim synem!”. Maglakelidze został wezwany przez Beriszwilego następnego dnia. Kiedy szedł do Czeka, tajna policja napadła na niego i ukradła mu ten dokument.

jowy charakter. 8 marca sytuacja uległa zmianie – w miejsce hasel popierających Stalina i Lenina pojawiły się głosy o potrzebie obalenia Chruszczowa i całego KC, a nawet o wyjściu Gruzji z ZSRR i przywróceniu niepodległości. W obawie przed eskalacją tych nastrojów Moskwa zdecydowała się na brutalne rozprządzenie demonstrantów przez wojsko. W wyniku tych działań padło kilkadziesiąt, lub nawet wg niektórych źródeł ponad 150 ofiar.

Na złość i oburzenie Maglakelidzego Beriszwili odpowiedział: „Nic nie można było na to poradzić. To był rozkaz Szewardnadzego³⁴”. Maglakelidze nie był zaskoczony, gdyż jego mieszkanie było już w tym okresie kilkukrotnie przeszukiwane. Krótco po tym nagle zachorował, skazany na leżenie w łóżku. Ci, którzy go znali byli pod wrażeniem jego silnego zdrowia i dobrej pamięci. Stąd wynikało ich ogromne zaskoczenie tą jego „nagłą chorobą” i śmiercią.

Członkowie redakcji „Gruzińskiego Gońca” są w posiadaniu informacji, że Maglakelidze nie umarł śmiercią naturalną. Wiedzieli, że otrucie było metodą tego morderstwa, jednak, ze względu na warunki im narzucone, nie mogli opublikować prawdy. Pan Maglakelidze wiedział o próbach zamachu na jego życie lecz nic nikomu o tym nie powiedział. Pozostał nieustępliwy i „przystosowany do śmierci”. Był przeciwny rozprzestrzenianiu informacji o planach otrucia go.

Śmierć Szałwy Maglakelidzego, w dniu 7 listopada³⁵ była bardzo symboliczna. Podczas gdy buciory rosyjskich okupantów uroczyście maszerowały wzdłuż głównej alei gruzińskiej stolicy, zmarły dowódca wojskowy spoczywał w małym, opuszczonym pokoju. *Vae victis* – biada pokonanym. Jednak, pomimo wszystkiego, jego przeznaczeniem było zostać pochowanym w swojej ojczyźnie.

Redakcja „Gruzińskiego gońca” przekazała kondolencje synowi Maglakelidzego, Gajozowi. Jego wnuk został pilotem wojskowym w armii amerykańskiej i został wyróżniony za udział w wojnie w Wietnamie. W ramach nagrody otrzymał od swoich dowódców samolot. Kilka lat wcześniej napisał do Szałwy Maglakelidzego: „Dziadku, będą walczył z Twoimi wrogami wszędzie, w Wietnamie albo w Afryce ponieważ pokonali cię dwukrotnie”.

Pragniemy zapewnić Pana Gajoza Maglakelidzego i jego syna, że mogą być dumni ze swojego przodka. Jeśli Gruzja ma przyszłość, to Szałwa Maglakelidze zajmie zasłużone miejsce w panteonie gruzińskich bohaterów.

Chwała mu!

W imieniu redakcji

/ tłum. i red. Aleksandra Gryźlak/

³⁴ Eduard Szewardnadze (1928-2014), gruziński polityk, historyk z wykształcenia. W 1951 roku wstąpił do Partii Komunistycznej. W latach 1972-1985 pełnił funkcję Pierwszego Sekretarza Partii Komunistycznej Gruzji, a w okresie 1985-1990 był ministrem spraw zagranicznych ZSRR. Po rozpadzie Związku Radzieckiego wrócił do Gruzji i stanął na czele Państwowej Rady Republiki, która powstała po obaleniu pierwszego prezydenta tego kraju Zwiada Gamsachurdii. W październiku 1992 roku po wyborach parlamentarnych został przewodniczącym parlamentu gruzińskiego. 5 listopada 1995 roku został wybrany prezydentem Gruzji. Z funkcji tej zrezygnował po Rewolucji Róż (listopad 2003), która wybuchła w odpowiedzi na sfałszowane wybory parlamentarne.

³⁵ W ZSRR w ten dzień corocznie obchodzono Święto Rewolucji Październikowej, które uświetniane było defiladami wojskowymi na głównych arteriach miast.